

✓ проведення у рамках об'єднання господарської і комерційної діяльності, зокрема, заснування різноманітних фондів;

✓ підвищення професіоналізму і ділової кваліфікації підприємців через створення центрів та шкіл бізнесу, комерції, менеджменту, а також проведення конференцій і ділових зустрічей[1].

Беручи до уваги важливість здорового сектора страхування для економічного розвитку та досить нерозвинутий стан українського сектора страхування бажано українському уряду розглядати подальший розвиток цього сектора як найважливіший пріоритет економічної та соціальної політики. Для сприяння розвитку страхового ринку, необхідно запровадити такі заходи. По-перше, наглядовий орган за страховою діяльністю ("Державна комісія") повинна отримувати більші фінансові ресурси з державного бюджету та від страхових компаній. По-друге, для вдосконалення захисту споживачів, полегшення навантаження судів та підвищення довіри населення потрібно створити інститут незалежного арбітра (Омбудсман)[8].

Крім цих заходів, важливі завдання повинні бути надані таким страховим організаціям, як Ліга страхових організацій України. Зокрема вони можуть відповідати за надання ліцензій страховим агентам та здійснення контролю за їх діяльністю, а також за створення і підтримку надійної бази даних.

Як засвідчує позитивний світовий досвід, шлях до національного успіху передбачає застосування гнучких підходів до формування економічних стратегій, поєднання традиційних та специфічних заходів економічної політики, визначення чітких часових рамок, в яких відповідні варіанти регулюючих інструментів будуть зберігати ефективність забезпечення державою права громадянства на підприємницьку діяльність. Значну роль у вирішенні зазначених проблем відіграє страховий ринок [6, с. 106].

Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2005 р. № 369-р «Про схвалення Концепції розвитку страхового ринку України до 2010 року». Із змінами і доповненнями, внесеними постановою Кабінету Міністрів України від 26 липня 2006 року № 1022. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=369-2005-%F0>. 2. Карпачова Н. І. Стан дотримання та захисту прав і свобод людини в Україні: Перша щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. – Х., 2007. – с. 346. 3. Дорошенко Е. Н. Конституційно-правове регулювання економічних відносин: Автореф. дне.... канд. юрид. наук. – М., 2004. – с. 25. 4. Закон України "Про страхування". Постанова Верховної Ради України від 07.03.96, № 86/96-ВР. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=85%2F96-%E2%P0>. – Назва з екрана. 5. Страхування: Підручник / За ред. В.Д. Базилевича. – К.: Знання, 2008. – 1019 с. 6. Лощихін О.М. Економічна функція сучасної держави. Теоретико-правові аспекти: Монографія. – К: ТОВ Видавництво "Юридична думка", 2008. – 368 с. 7. Про стан та перспективи розвитку підприємництва в Україні: Національна доповідь / К.О. Ващенко, З.С. Варналій, В.Є. Воротін, В.М. Геєць, Е.М., та ін. – К., Держкомпідприємство, 2009. – 193 с. 8. <http://www.ier.kiev.ua>

Надійшла до редколегії 24.03.10

Д.І. Суховий, асп.

РОЛЬ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ У ФІНАНСУВАННІ СОЦІАЛЬНИХ ГАРАНТІЙ

У статті досліджено державний бюджет України як джерело фінансування державних соціальних гарантій. Розглянуто динаміку фінансування соціального захисту та забезпечення, а також основні соціальні видатки країни.

The state budget as a source of state social guarantees financing is investigated in the article. Dynamics of the social protection and assurance financing and main state social expenditures are researched.

Україна є державою, якій притаманні перехідні процеси в економічній системі. Відповідно до економічного стану та устрою країни, нею здійснюється фінансування соціальних гарантій. Більшість з них мають загальнодержавне значення. Безумовно, основним джерелом виступають кошти, передбачені державним бюджетом України – основним фінансовим планом країни.

Дослідження державного фінансування соціальних гарантій в Україні тісно пов'язано з науковими досягненнями таких відомих вітчизняних вчених, як О.Василик, В.Геєць, О.Кириленко, Е.Лібанова, В.Кравченко, С.Слухай, В.Тропіна та інші. Вони зробили значний науковий внесок у дослідження джерел фінансування соціальних гарантій, зокрема фінансування за рахунок державного бюджету України.

Метою наукової публікації є дослідження державного бюджету України як джерела фінансування державних соціальних гарантій в Україні, зокрема через вивчення видаткової частини державного бюджету, аналізу динаміки її змін та співставлення з основними макроекономічними показниками країни.

Відповідно до мети у науковій публікації поставлені такі завдання: дослідити державний бюджет як джерело фінансування соціальних гарантій в країні, розглянути динаміку фінансування соціального захисту та забезпечення.

Розгалужена система соціальних гарантій стала однією з перших ознак цивілізованого суспільства. Це пов'язано з тим, що за ринкової економіки існують різноманітні форми нерівномірного розподілу соціальних благ, а також суб'єктивне ставлення до міри задоволення потреб і рівня добробуту кожного члена суспільства. При цьому

державою, як учасником ринку, має окремі важливі переваги, серед яких є право вилучення у межах чинного законодавства частини доходів, зокрема у формі податків, їх накопичення та використання для реалізації власних функцій. Фінансове забезпечення соціальних гарантій населення є однією з основних функцій держави. За допомогою бюджетної політики, яка забезпечує фінансування соціальних гарантій населення, забезпечується компроміс інтересів усіх учасників ринку, спрямований на зростання сукупного споживання.

Основною складовою державних фінансів України є бюджетна система, через яку відбувається перерозподіл валового внутрішнього продукту між галузями економіки, територіями та різними верствами населення. Зазначений перерозподіл дає можливість функціонувати державі як цілісній економічній системі. Незважаючи на наявність відмінностей у ролі бюджету в різних економічних системах, спільним є те, що він завжди виступає інструментом регулювання соціальних та економічних явищ в країні.

Бюджет, як головний фінансовий план країни, з'явився одночасно з появою держави. Еволюційні процеси у суспільстві, зокрема, перехід від натурального господарства до грошово-мінового та інші супровідні історичні події, вплинули на поняття "бюджет" та сформували його сучасне тлумачення. Так відповідно до Бюджетного Кодексу України, бюджет це – план формування та використання фінансових ресурсів для забезпечення завдань і функцій, які здійснюються органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим та органами місцевого самоврядування протягом бюджетного періоду [1].

Таблиця 1

Співвідношення ВВП до державного бюджету України

Роки	2004	2005	2006	2007	2008	2009
ВВП, млрд грн	345,9	441,5	544,2	720,7	949,9	914,7
Доходи державного бюджету України, млрд грн	70,3	105,33	133,5	165,9	231,7	225,3
Питома вага у ВВП, %	20,3	23,9	24,5	23,0	24,4	24,6

З табл. 1 бачимо, що частка ВВП, яка перерозподіляється через державний бюджет України, за 6 останніх років істотно збільшилася на 4,3 п.п. Так в 2004 році обсяг фінансових ресурсів країни, що розподілявся через Державний бюджет, склав 20,3% ВВП, а в 2009 році – вже 24,6% ВВП.

Треба зауважити, що командно-адміністративна економічна система радянських часів передбачала джерелом фінансування соціальних гарантій населення виключно державні фінанси. Разом з тим, у СРСР фінансування за рахунок державного бюджету та місцевих бюджетів прирівнювалося до державного фінансування. Для компенсації низького рівня доходів населення та забезпечення задовільного рівня життя основної кількості громадян керівництвом Радянського Союзу застосовувалися різноманітні пільги та соціальні послуги. Наприклад, першочергові потреби людини, такі як освіта та медичне обслуговування, мали безоплатний характер та були доступними для всього населення країни. Водночас, використання державного фінансування як єдиного джерела реалізації соціальних цілей та програм призвело до спустошення державного бюджету та виявилось безперспективним. В країні виникла необхідність у проведенні соціальних реформ та лібералізації економіки. Так відповідно до Бюджетного кодексу, в Україні функціонує дворівнева бюджетна система, яка складається з державного бюджету країни та місцевих бюджетів, а саме: бюджету Автономної Республіки Крим, обласних, районних бюджетів, бюджетів районів у містах та бюджетів місцевого самоврядування. Основним джерелом фінансування соціальних гарантій як в країнах з командно-адміністративною економікою, так і з перехідною економікою є державний бюджет країни.

В Україні протягом 1992-1994 років основні зусилля у бюджетному регулюванні спрямувалися на досягнення фінансової стабілізації, розбудову державних фінансів, створення дієвого механізму функціонування бюджетної системи. Проте загальне зниження обсягів виробництва, погіршення фінансово-господарського стану підпри-

ємств, зростання обсягів товарообмінних операцій негативно вплинули на стан фінансової системи держави, основу якої складала бюджетна система. Видатки державного бюджету значною мірою визначалися потребами, які сформувалися у попередні роки, що стало причиною перевищення видатків над доходами бюджету. Разом з тим, у зв'язку з різким погіршенням життя населення України у 1992-1993 роках значна увага приділялась соціальному захисту населення. Загалом видатки на соціальну сферу складали відповідно 55,9% та 48,7% видатків державного бюджету. Ці показники відображали соціальну спрямованість бюджету. Але цього насправді не було, тому що соціальна захищеність громадян мала досить низький рівень, а фінансова забезпеченість установ і закладів соціально-культурної сфери значно знизилась. В 1994 році спостерігається підвищення питомої ваги видатків на народне господарство – до 26,9% у зведеному бюджеті, у 1993 році цей показник складав лише 13,5%. Відповідно питома вага соціальних витрат зменшилась з 48,7% до 29,9%.

У 1995-1997 роках бюджетна політика України була переглянута. У цей період змінено структуру бюджетних видатків, значно скорочено фінансування галузей економіки та обсягів надання бюджетних позичок, одночасно збільшилась питома вага видатків на соціальний захист населення, соціально-культурну сферу. Зокрема, видатки на фінансування соціально-культурної сфери збільшилися з 7,3% у 1992 році до 13,0% у 1997 році. У 1998 році частка соціальних видатків бюджету склала вже близько 20% [7].

Цілі держави ранжуються, зокрема, структурою видатків її бюджету. Особлива роль соціальної функції держави у демократичних країнах проявляється в тому, що найбільша питома вага в їх бюджетах належить видаткам на фінансування соціального захисту та забезпечення. Аналіз державного бюджету дає можливість стверджувати, що існує тенденція до збільшення розміру коштів, виділених на соціальний захист та забезпечення (табл.2).

Таблиця 2

Співвідношення видатків на соціальний захист до державного бюджету України за відповідний рік

Роки	2005	2006	2007	2008	2009
Розмір державного бюджету, млрд грн	112,8	137,1	165,9	231,7	225,4
Видатки державного бюджету на соціальний захист та забезпечення, млрд грн	31,6	30,3	29,2	50,8	51,5
Питома вага, %	28,0	22,0	18,0	22,0	23,0

Якщо у 2005р. складова видатків на соціальний захист у державному бюджеті України складала 28,0%, у 2006р. – 22,0, у 2007р. – 18,0, то у 2008р. – 22,0%. Законом України "Про Державний бюджет на 2010 рік" відповідні витрати визначено на рівні 74,6млрд грн, що становить 22,1% від загальної видаткової частини державного бюджету.

В аспекті вивчення проблеми державного фінансування соціальних гарантій важливим є дослідження структури соціальних видатків державного бюджету. Відповідно до Бюджетного Кодексу видатки державного бюджету – це кошти, що спрямовуються на здійснення програм та заходів, передбачених державним бюджетом, за винятком коштів на погашення основної суми боргу та повернення надміру сплачених до бюджету сум. У їхній структурі найбільшу частину становлять видатки на соціальний захист і забезпечення: науку, охорону здоров'я, духовний та фізичний розвиток.

Проблема визначення оптимального рівня державних видатків стоїть дуже гостро. З одного боку, Україна поступається багатьом розвинутим європейським державам за показниками перерозподілу ВВП. Протягом останніх років в Україні через державні фінанси перерозподілялось 20-25% ВВП. Для порівняння зазначимо, що наприкінці 90-х рр. у Швеції через державний бюджет перерозподілялось 60% ВВП, у Франції – 53,2% ВВП, у Німеччині – 47,4% ВВП, а в Англії – 39,7% ВВП. Звісно, за обмеженості фінансових ресурсів України, держава не може виконати свої задекларовані зобов'язання. З іншого боку, бюджетна політика нашої держави не відповідає завданням політики економічного зростання і виконує суто фіскальну функцію.

Тому одним з першочергових завдань є визначення пріоритетів бюджетного фінансування та зменшення впливу кризових явищ в економіці на найменш захищені верстви населення. Бюджетні видатки потрібно сконцентрувати на

найбільш важливих соціально-економічних програмах. Також особливу увагу потрібно приділити організації державних видатків в установах і закладах бюджетної сфери. Необхідно провести раціоналізацію діяльності цих установ з метою покращення їх спроможності надавати якісні послуги громадянам, підвищення ефективності використання бюджетних коштів. Потрібно створити умови, за яких кожен розпорядник бюджетних коштів мав би не тільки витратити бюджетні кошти, а й ефективно здійснювати свою діяльність. Тобто відповідати за якість надання населенню відповідних послуг, зокрема, медичних, освітніх, культурних, житлово-комунальних тощо.

Важливе місце у системі державних соціальних гарантій займають гарантовані обсяги житлово-

комунального, соціально-культурного, побутового, транспортного обслуговування та обслуговування у сфері фізичної культури та спорту, торгівлі та громадського харчування.

Касових видатків соціального спрямування (оплата праці з нарахуваннями та поточні трансферти населенню) за державним бюджетом у 2009 році здійснено на суму 97,7 млрд грн, що становить 98,2% річних планових показників і перевищує на 3,3 млрд грн, або на 3,5% річний показник 2008 року (рис. 1). У тому числі видатки на оплату праці працівників бюджетних установ зросли на 4,2% порівняно з 2008 роком до 34,3 млрд грн.

Рис. 1. Видатки соціального спрямування державного бюджету України у 2005-2009 роках

Ресурси державного бюджету спрямовувались, у першу чергу, на фінансування основних захищених статей бюджету (стаття 27 Закону України "Про Державний бюджет України на 2009 рік"), зокрема заробітної плати з нарахуваннями, грошового забезпечення військовослужбовців, пенсій, стипендій, придбання медикаментів та перев'язувальних матеріалів тощо.

Відповідно до Закону України "Про Державний бюджет України на 2009 рік" розмір мінімальної заробітної плати протягом року зріс на 139 грн (з 605 до 744 грн), а розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб – на 75 грн (з 669 до 744 грн). Видатки на грошове забезпечення військовослужбовців та осіб рядового і начальницького складу у 2009 році зросли, порівняно з 2008 роком, у середньому на 13,7%.

З державного бюджету Пенсійному фонду у 2009 році було надано трансфертів у сумі 48,5 млрд грн, що на 7,1 млн грн (на 17,2%) більше ніж у 2008 році. Зростання розміру мінімальної пенсії у 2009 році становило 15,1%, а інфляція за вказаний період зросла на 12,3%.

Отже, згідно результатів аналізу протягом 2004-2009 рр. відбувається зростання абсолютних розмірів видатків соціального спрямування. Але питома вага видатків на фінансування соціальних гарантій населення у всій сукупності видатків бюджету в 2009 році порівняно з попереднім роком підвищується тільки на 2%, а у співставленні із 2007 роком, навіть, зменшується. Аналогічна динаміка спостерігається між соціальними видатками і ВВП. За 2007-2009 роки вона характеризується таким співвідношенням: 15,3% у 2007р., 14,6% у 2008р., 15% у 2009 р. Фактично, Україна має від'ємну динаміку соціальних витрат щодо номінального зростання ВВП. Порівняно з 2007 роком ВВП зріс у 2,44 рази, а витрати на соціальний розвиток – у 2,36 рази.

Крім того, абсолютні та відносні показники видатків державного бюджету на фінансування соціальних гарантій не відповідають нормативам, встановленим міжнародними стандартами. Наприклад, відповідно до рекомендацій Всесвітньої організації охорони здоров'я, державні витрати на охорону здоров'я не повинні бути меншими за 6% ВВП. В Україні в останні роки вони не перевищували 3-3,5% ВВП. Основні соціальні показники не перевищують рівня, якого країни Західної Європи досягли у 1950-1960-ті роки. У ВВП цих країн питома вага соціальних видатків становить 30%. В абсолютному вимірі вона коливається від 2400 до 8000 доларів на душу населення. В Україні цей показник становить менше 1 000 дол, тобто у середньому в 5,8 рази менше [6].

Отже, основним джерелом фінансування соціальних гарантій населення є кошти держави. Як свідчить світовий досвід, соціальні видатки, досягнення соціальної злагоди в суспільстві – це суспільно необхідні ресурси у людський капітал, фактор, який сприяє підвищенню економічної ефективності та суспільного добробуту. Відповідно, важливою проблемою реформування національної економіки є створення діючого механізму росту якості життя населення. Тобто забезпечення населення соціальними гарантіями, розробка принципів та форм їх надання, що відповідають вимогам сучасного економічного стану.

В Україні відомча соціальна інфраструктура була представлена повним спектром соціальних об'єктів, які надавали всі необхідні соціальні послуги більш ніж половині працюючого населення. В галузевому розрізі за обсягом та якістю наданих соціальних послуг домінували підприємства військово-промислового комплексу і важкої промисловості, приладобудування.

В умовах ринкової економіки проблема соціальних гарантій, на нашу думку, перш за все має розв'язуватися не через збільшення їх фінансування за рахунок державних коштів, а шляхом трансформації політики доходів громадян. Від політики встановлення розгалуженої системи державних соціальних гарантій необхідно поступово перейти до політики, спрямованої на зростання індивідуальних доходів громадян, за якої кожна працююча людина може за рахунок власних коштів забезпечити себе необхідними соціальними послугами. Для України в цьому процесі орієнтиром може бути перегляд соціальної політики. За приклад варто взяти досвід багатьох західноєвропейських держав, які пішли шляхом децентралізації, соціального партнерства між державою, працедавцями, працівниками та солідарності, в основу якої покладено пошук рівноваги між особистою відповідальністю громадянина за власне соціальне становище та колективною відповідальністю суспільства за рівень життя кожної окремої людини. Відповідно повинні поєднуватися джерела фінансування соціальних гарантій населення. Поряд з бюджетними коштами треба залучати позабюджетні, а також власні кошти громадян для фінансування соціальних

гарантій. Метою соціальних реформ в Україні має стати поступовий перехід від суто адміністративно-розподільних до переважно економічних методів мобілізації та використання фінансових та матеріальних ресурсів для реалізації соціальних гарантій населення, переорієнтація системи соціального захисту населення від надання допомоги працездатним громадянам до їх залучення до продуктивної діяльності. Тільки комплексний підхід у визначенні джерел фінансування соціальних гарантій може забезпечити зростання суспільного добробуту в державі.

1. Бюджетний кодекс України // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, N 37-38, ст. 189. 2. Новіков В. Бюджетні орієнтири // Урядовий кур'єр. – 2004. – № 42. – С. 15. 3. Москаленко В.В. Сутність соціального захисту та його місце в політиці соціальної держави. – Наукові записки. – Том 21. – 2005. – С. 41-44. 4. Павлюк К.В. Бюджет і бюджетний процес в умовах транзитивної економіки України : Монографія. – К., 2006. 5. Скуратівський В., Палій О., Лібанова Е. Соціальна політика. – К., 2003. 6. Сайт Бюро інформації Ради Європи в Україні – <http://www.coe.kiev.ua>. 7. Сайт Міністерства фінансів України – <http://www.minfin.gov.ua>. 8. Сайт Державного комітету статистики України – <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Надійшла до редколегії 09.10.10

Д.О. Бєлов, здобувач

ДОМОГОСПОДАРСТВА ЯК ДЖЕРЕЛО ІНВЕСТИЦІЙ В УКРАЇНІ

У статті розглядається роль домогосподарств у сучасних інвестиційних процесах, а саме участь населення в інвестиційних фондах України. Аналізується поведінка та ставлення фізичних осіб до інвестиційних фондів у період фінансової кризи.

The article tackles the households role in current investment strategies, in particular their share in the investment funds in Ukraine. Behavior and attitude of individual investors towards investment funds during current financial crisis are analyzed.

Домогосподарство як суб'єкт економічних відносин є найдавнішим феноменом, хоча і залишається маловивченим в економічній науці [8, с. 7]. Правила ефективного і раціонального функціонування домогосподарства фактично перетворилися на перші принципи і засади економіки як наукової дисципліни. Першим про домогосподарства в економічному сенсі згадавав ще Ксенофонт. У радянські часи домогосподарство розглядалося як поняття синонімічне до сім'ї, і було категорією більш релевантною для статистики, ніж для економічної теорії [2, с. 5]. Сучасні дослідження ролі домогосподарства в економіці розпочалися завдяки працям Нобелівського лауреата Г.С. Беккера. Поступово виник новий тренд – сімейна економіка [5, с. 25].

Характер та сутність світової економіки час від часу змінюються. Але на будь-якій стадії її розвитку – традиційна економіка, інформаційна, інноваційна, нова (характерна ознака – перетворення інформаційних продуктів і послуг в об'єкт виробництва і споживання), економіка знань (характеризується значною питомою вагою високотехнологічного сектора та інтелектуальної діяльності) [11, с. 52-53] – домогосподарства залишаються важливими факторами впливу на економіку як суб'єкти споживання, заощаджень, інвестицій. Технологізація та інтелектуалізація життя спричиняють зростання наукомістких сфер, збільшення кількості "працівників знань", і, відповідно, занепад певних видів бізнесу, втрату клієнтури, зникнення або докорінну зміну деяких професій, але домогосподарства залишаються і зберігають всі вищевказані функції у будь-якій економіці.

Заощадження домогосподарств грають важливу роль в економічних процесах. Пропорція, в якій розподіляються наявні доходи на споживання та заощадження, не лише впливає на економіку безпосередньо через споживчий попит, але і здійснює вплив на швидкість процесу нагромадження основного капіталу, що забезпечує розвиток економіки країни у довгостроковій перс-

пективі [12, с. 110]. Сучасну економіку домогосподарства зацікавили значною мірою як джерело інвестицій.

Участь населення у діяльності інвестиційних фондів визначається багатьма факторами. Д.Канеман, лауреат Нобелівської премії 1992 року у галузі економіки, визначив вплив психологічних факторів на прийняття інвестиційних і закупівельних рішень. Застосування психологічних методів під час економічного аналізу дає підстави стверджувати, що доходи інвесторів на фондовому ринку залежать не лише від ризикових операцій і помилкових рішень, але і від реакції на вхідну інформацію, оцінка якої залежить від психологічного сприйняття [6, с. 44].

Твердження про те, що функціонування фінансових ринків та поширення інвестиційних послуг значною мірою залежить від поведінки та уподобаних і прагнень людей, давно перестали бути гіпотетичними. В економіці навіть відокремився новий напрям досліджень – поведінковий фінанси, в яких особлива увага приділяється ролі професійних інвесторів та домогосподарств в економічних процесах [6, с. 40]. Релевантні факти стали передумовою виникнення теорії раціональних очікувань. Сучасна фінансова криза, в тому числі, і в Україні, надала чимало аргументів біхейвіористам, які вважають психологію та емоційну реакцію масового інвестора на різні факти найважливішими факторами впливу на економіку.

В Україні сьогодні налічується близько 17 млн домогосподарств, 2/3 з них знаходяться у містах [5, с. 26]. Аналіз поточних приватних споживчих витрат домашніх господарств України засвідчує інерцію до лагових значень [12, с. 118]. Громадяни України, які складають ці домогосподарства, зберігають власні заощадження у вигляді готівки в гривнях або у валюті переважно вдома та на банківських депозитах. Деякі факти, в тому числі зростання кількості угод щодо індивідуального обслуговування населення фінансовими установами [6, с. 41], свідчать про якісні зміни на фінансовому ринку України, але залишаються винятковими і не впливають суттєво на